
MÁLFREGNIR

Jóhannes B. Sigtryggsson

Yfirlit yfir notkun strika í íslensku

1 Inngangur

Í þessari grein er fjallað um fjölbreytilega notkun strika í íslenski stafsetningu.¹ Strik eru gagnleg og oft vannýtt. Þau eru notuð í ýmsum tilgangi, bæði til að tengja saman orðhluta og aðgreina þá, til að auðkenna óaðlöguð orð í samsetningum og svo framvegis. Ég hef hér gert tilraun til að flokka strik eftir notkun og tilgangi og hef stundum búið til ný lýsandi heiti yfir undirflokk þeirra. Fyrst er fjallað um stystu strikin, bandstrikin (2. kafli). Því næst er fjallað um tegund strika sem ég kys að kalla millistrik (3. kafli). Að lokum er stuttlega vikið að þankastrikum (4. kafli).

¹ Fjallað hefur verið áður um notkun strika í ritreglum Íslenskrar málnefndar (Íslensk málstöð 2006) og hjá Jóhannesi B. Sigtryggssyni (2011). Ég þakka Ágústu Þorbergsdóttur og ritstjóra fyrir yfirllestur og þeim og Kristínu Bjarnadóttur fyrir gagnlegar samræður um efnið.

2 Bandstrik (bönd)

2.1 Almennt

Bandstrik eru aldrei notuð nema sem hluti af orði. Þau þjóna ýmsum tilgangi, auðkenna skiptingu milli lína, afmarka tölur, tákn og skammstafanir og margt fleira.

2.2 Skiptistrik

Til að auðkenna orðskiptingu milli lína er notað bandstrik sem nefnist *skiptistrik*.²

*meist-
ari*

*pró-
sent*

2.3 Strik til að tengja tölur, tákn og bókstafi við orð

Bandstrik er notað í samsettum og afleiddum orðum þar sem fyrri liðir eru tölur, tákn eða bókstafir.

68-kynslóðin

13-menningarnir

1,5%-reglan

0-tákn

F-15-þota

π-ið

x-ás

e-tafla

L-járn

² Sjá Íslensk táknaheiti (2003:15, nmgr.).

b-moll

Y-litningur

U-beygja

n-undatala

n-ta veldi

Bandstrik afmarkar stafi, endingar, viðskeyti eða forliði sem standa ein og sér í setningu. Strikið auðkennir þar að þau geta ekki staðið sjálfstæð.

Veik kvenkynsorð enda á -u í eignarfalli eintölu.

Forskeytið ör- er stundum notað í orðmyndun.

2.4 Strik með skammstöfunum

Bandstrik er notað í samsettum og afleiddum orðum þar sem fyrri liðir eru skammstafanir.

BA-nemi

cand. mag.-próf

HIV-veira

IP-tala

AA-fundur

MR-ingur

2.5 Fyllistrik

Bandstrik (fyllistrik) kemur í stað orðliða sem hafa verið teknir út til að komast hjá endurtekningu.

ufsa- og ýsuveiðar (stytting á ufsaveiðar og ýsuveiðar)

ís- og sælgætiskaup (stytting á ískaup og sælgætiskaup)

mennta- og menningarmálaráðuneyti (stytting á menntamálaráðuneyti og menningarmálaráðuneyti)

2.6 Framandstrik

Bandstrik eru notuð til að auðkenna óaðlöguð erlend orð í samsetningum frá íslenskum orðhluta. Erlent orð telst vera óaðlagað ef í því eru tákni sem ekki eru í íslensku stafrófi, til dæmis *z* eða *c*, ef það fylgir ekki íslenskri hljóðskipan eða ef stafsetning þess er ekki í samræmi við almenna stafsetningu í íslensku.

amish-fólk

cappuccino-kaffi

chihuahua-hundur

Downs-heilkenni

Hereford-nautgripur

Jan Mayen-svæðið

New York-ríki

Nokkuð algengt er að framandstriki sé sleppt og til að mynda ritað **New York flug* eða **Toyota umboðið*. Strikið er þó nauðsynlegt í slíkum tilvikum því að það tengir saman samsett orð og gerir að heild.

2.7 Strik í samsettum heitum

Bandstrik er notað á milli orðliða í örnefnum og fleiri heitum þar sem síðari liður er sérnafn.

Hvíta-Rússland

Syðri-Grund

Norður-Íshaf

Forn-Grikkir

Víga-Glúmur

2.8 Strik í samsettum lýsingarorðum

Bandstrik eru notuð í ýmsum lýsingarorðum sem eru samsett úr tveimur eða fleiri samtengdum en sjálfstæðum stofnum.

grísk-rómversk goðafræði

skosk-gelíska

dansk-norsk-sænsk orðabók

2.9 Skýrleikastrik

Bandstrik er stundum notað ef það horfir til skýrleika eða til að aðgreina orðliði í samsetningum sem annars féllu saman og yrðu tor-kennilegir.³

no-leikur

núll-tákn '0-tákn' (en *núlltákn* 'autt tákn')

eða-merki

Nokkuð er um að bandstrik séu notuð í löngum orðum (oft sérfræði-orðum) til að auðvelda lestur. Dæmi: *sísegul-hverfjárnsmælitæki*.

2.10 Áherslustrik

Heimilt er að nota bandstrik til að tengja eignarfallslíði, sem auka vægi merkingar (áhersluforliði), og forliðina *all-*, *hálf-*, *jafn-* og *lang-* við næsta orðlið (Íslensk málstöð 2006:713). Við hina síðarnefndu má í sumum tilvikum bæta forliðnum *smá-*. Bandstrikið gefur þarna til kynna að jöfn eða svipuð áhersla sé á forlið og grunnorði. Þessi notkun striks er nú sjaldgæf og algengara að rita slíka forliði án bandstriks áfasta orðinu sem þeir standa með, til dæmis *allskrýttinn*, *langfyndnastur*.

grundvallar-misskilningur

gríðar-myndarlegur

³ Sbr. Jóhannes B. Sigtryggsson (2011:217): „Heimilt er að nota bandstrik til glöggvunar inni í orði við sérstakar aðstæður, t.d. *núll-lausn*.“

óhemju-myndarlegur

all-skrýttinn

hálf-utan við sig

jafn-góður

lang-fyndnastur

smá-laslegur

2.11 Bandstrik í setningarliðasamsetningum

Í laustengdum og oft óformlegum setningarliðasamsetningum⁴ er setningarliðurinn tengdur við orð með bandstriki. Eitt bandstrik nægir fyrir hverja samsetningu.

kortir í þrjú-gæi

einn á móti einum-reglan

munni við munn-aðferð

Bandstrikinu er sleppt í ýmsum rótgrónum setningarliðasamsetningum, til dæmis *gleymmérei*, *millipinganefnd*, *uppáhellung*.

2.12 Beygingarstrik

Bandstrik afmarkar beygingarendingu beygðs bókstafs eða tákns.

með einu s-i

brottfall t-s

Fjöldi n-a í orðinu er mismunandi eftir falli

aukastafir π-s

⁴ Um setningarliðasamsetningar í íslensku sjá Kristínu Bjarnadóttur (2015).

2.13 Andstrik

Bandstrik er notað í skýrleikaskyni til að auðkenna andstæðu í orði.

já-nei-spurning

á-af-tími

norður-suður-leiðin (en hins vegar *norðausturleið*)

rað-hlið-tenging

albúmín-glóbúlín-hlutfall

2.14 Klofningsstrik

Bandstrik er notað til að sýna að orð, sem á að rita í einu lagi, hafi klofnað.

Ég ætla að fá mér ís, karamelluídýfu-

hárskeri, karla- og kvenna-

2.15 Hikstrik

Bandstrik er notað í talmálstexta til að auðkenna orð sem tafað er á og síðan endurtekið.

Hva- hvað áttu við?

2.16 Endurtekningarstrik

Í ýmsum hljóðlíkingarorðum eða köllum eru strik notuð til að aðgreina orðliði sem endurteknir eru óbreyttir eða lítt breyttir.

hipsam-haps

kibba-kibba

hott-hott

3 Millistrik

3.1 Almennt

Millistrik (e. *en dash*) er yfirheiti yfir flokk strika sem eru mitt á milli bandstrika og þankastrika að lengd. Algengast er að nota þau til að tengja saman tölur en þau má einnig nota í ýmsum öðrum tilgangi.

3.2 Tilstrik

Tilstrik tengja saman tölur í ýmiss konar tölum, talnabilum og ártölum og stundum önnur orð (sérstaklega staðarnöfn í ferðaleiðum). Með því að nota millistrik frekar en bandstrik verða bil á milli talna greinilegri en ella.

13–15

18.–21. ágúst

mars 2013–janúar 2014

15. mars–14. apríl

Eva Sveinsdóttir (1950–)

september–desember

Hún verður tvær–þrjár vikur í burtu

París–London

Flugleiðin Reykjavík–Egilsstaðir

3.3 Strik í listum

Ýmis tákni eru notuð til að afmarka liði í lista, til að mynda doppur (•), stafir eða tölur og einnig strik. Mælt er með því að nota frekar millistrik en bandstrik í listum.

Þetta eru mikilvægustu sammingsatriðin:

– lágir skattar,

– samkeppnishæf laun,

– fjölskylduvæn stefna.

3.4 Strik í fyrirsögnum og heitum

Í fyrirsögn er oft notað millistrik og einnig til að afmarka undirtitil.

Hveragerði – vin skálda

Ljóðabyltingin – Rannsókn á skáldum á 20. öld

3.5 Strik í samsettum heitum

Í samsettu heiti stofnana og fyrirtækja er betra að nota millistrik en bandstrik á milli liða.

Landsbókasafn Íslands – Háskólabókasafn

Landspítali – háskólasjúkrahús

Hvorki er haft bil á undan né eftir bandstriki í heiti því að bandstrik geta aldrei staðið sjálfstæð.

Sjóvá-Almennar

Mímir-símenntun

3.6 Millistrik notuð í stað annarra strika: stutt þankastrik og frádráttarmerki (mínusmerki), tilvitnunarmerki

Millistrik eru nú oft notuð í stað hefðbundinna þankastrika og nefnast þau þá *stutt þankastrik* (sjá 4. kafla).⁵

Mér féll vel við alla nemendur mína – nema einn.

Áhrif þeirra – sérstaklega Guðrúnar – á starf skólans voru gríðarleg.

⁵ Íslensk táknaheiti (2003:19): „Í íslenskum ritum er nú venja að nota *stutt þankastrik* frekar en *þankastrik* í fullri lengd.“

Í stað frádráttarmerkis (mínusmerkis) er oft notað millistrik.

$$2 - 1 = 1$$

–5 frost

Millistrik eru oft notuð í stað tilvitnunarkerkja (gæsalappa) til að tákna samtöl í texta.

– *Hvað sagðirðu?*

– *Ég vil ekki fara suður.*

– *Af hverju sagðirðu það ekki fyrr?*

– *Ég veit það ekki.*

4 Þankastrik

Þankastrik (e. *em dash*) eru notuð í texta til að afmarka innskot og viðauka sem lögð er sérstök áhersla á.

Mér féll vel við alla nemendur mína — nema einn.

Áhrif þeirra — sérstaklega Guðrúnar — á starf skólans voru gríðarleg.

Nú er algengt að nota millistrik (–) í þessum tilgangi (sjá undirkafla 3.6).

5 Lokaorð

Í greininni hefur verið sagt frá fjölbreytilegri notkun strika í íslensku ritmáli og tilraun gerð til að skýra ólíka notkun þeirra og merkingu.

Almennt er notkun meginflokka strika með eftirfarandi hætti:

Bandstrik (–) eru alltaf hluti af orði (*68-kynslóðin*) en standa aldrei sjálfstæð í setningu. Þau skiptast í bandstrik og skiptistrik og ýmsa aðra undirflokka eftir notkun.

Millistrik (–) geta bæði tengt orð (*15–16*) eða verið sjálfstæð í setningu (*Hveragerði – vin skálda*). Þau eru notuð til að tengja saman tölur og í listum, fyrirsögnum og samsettum heitum og svo framvegis. Millistrik eru oft notuð í staðinn fyrir þankastrik (kallast þá stutt þankastrik) og frádráttarmerki.

Þankastrík (—) eru alltaf sjálfstæð í setningu. Þau afmarka innskot og viðauka.

Í almennum texta nægja tvenns konar strík: bandstrík og millistrík.

Heimildir

- Baldur Jónsson. 1998. *Vinnureglur um íslenska stafsetningu og Athugasemdir við Vinnureglur um íslenska stafsetningu*. [Handrit, dags. 1. febrúar 1998.] Íslensk málstöð. 2006. XIII. Bandstrík. XIV. Strík. Í: Ritreglur. [Í samræmi við auglýsingar menntamálaráðuneytis nr. 132/174, 133/1974, 184/1974 og 261/1977.] Í: Dóra Hafsteinsdóttir (ritstj.). *Stafsetningarorðabókin*, bls. 711–715. Reykjavík: Íslensk málnefnd / JPV útgáfa.
- Íslensk táknaheiti. 2003. Smárit Íslenskrar málnefndar 2. Orðanefnd Skýrslu-tæknafélags Íslands tók saman. Reykjavík: Íslensk málnefnd.
- Jóhannes B. Sigtryggsson. 2011. Strík og bönd. Í: Jóhannes B. Sigtryggsson (ritstj.). *Handbók um íslensku*, bls. 215–219. Reykjavík: JPV útgáfa.
- Kristín Bjarnadóttir. 2015. *Ef-og-þá-kannski-hlutir: Um setningarliði í samsettum orðum*. 29. Rask-ráðstefnan um íslenskt mál og almenna málfræði. Reykjavík, 31. janúar 2015. Skyggur: <https://notendur.hi.is/~kristinb/KB-Rask2015.pdf> (9. desember 2015)

Lykilorð

bandstrík, millistrík, þankastrík, stutt þankastrík, skiptistrík

Keywords

hyphen, en dash, em dash, short em dash, hyphen for dividing words between lines

Abstract

In this overview dashes in Icelandic spelling are organized into subgroups according to their purpose and usage. The main groups are hyphens, en dashes and em dash. The first two have many different subgroups.

Jóhannes B. Sigtryggsson
Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum
johans@hi.is